

Mlinar Janez.

Vipavska zgodba. — Spisal Ivo Česnik.

Kmet Primož je prinesel v mlin. Odložil je težak meh na polico, potegnil izpod njega usnjene oprtnice in se globoko oddehnil. Pogledal je po mlinu. Mlinarja ni bilo. Kamni so se vrteli in pajklji šklepetali, rumena moka se je usipala na širok ploč, kup se je večal.

„Oho, Janez, kje si?“

Mlinar Janez se ni odzval.

„Nemara je v stanici in moli,“ si je mislil Primož in poškilil skozi mala vrata v prostorno sobo, kjer je ležalo vse križem: stara sita, metla, par brentačev, škač, dve dolgi skrinji, proglja za miši in podgane in tenko, kosmato omelo. V kotu je stala postelja, nizka in trda. Stara je morala že biti, ker so bile okrajnice že čisto črvice in je bilo videti, da se noge kmalu zlomijo. Po stenah so bile razobešene svete podobe. Tako tesno so visele druga pri drugi, da si jih komaj seštel. Poleg postelje je bilo okno, majhno in zamreženo in na oknu je stal kip Matere božje, ves okrašen s cvetlicami. In mizica je ponižno čepela ob steni in na njej so bile najrazličnejše nabožne knjige: Sveto pismo, Hoja za Kristusom, Zgodbe svetnikov in nešteto molitvenikov. V sredi je stalo razpelo, staro je bilo in izdelal ga je domači umetnik. In na vsaki stranici križa je visel debel molek in po sredi se je vil ob Kristusovem, v zadnjih bolečinah trepetajočem telesu največji, ves črn in že oglodan od prstov in morda oblit od solz pokore in kesanja. In pod razpelom je čepela mrtvaška glava, velika in nerodno izrezana iz lipovine. A oči so bile votle in so gledale presunljivo ravno proti durim.

„Ni ga; vrag vedi, kam si je šel lajšat dušo, ta svetnik! A govoriti moram z njim. Dobra duša je in morda staremu prerešeta kosmato vest.“

Stopil je na prag, prižgal pipo in čakal. Mlin je stal v zatišju med orehi in hruškami. Velik travnik se je razprostiral tja do poti, ki je peljala v vas. Trikrat so kosili na njem vsako leto in trem ga je bilo dovolj od zore do poldne. In orehi in hruške so navadno dobro obrodile, da so prišli mlinarjevi mlajši polbratci zgodaj metat skleščke v košate vrhove.

Iz grmovja onkraj potoka se je prikazal mlinar Janez, suh kot trska. Dolga, črna brada je pokrivala pol obraza in dajala celi postavi nekaj veličastnega. Oči so bile malo motne in so gledale precej topo

v svet. Na čelu so bile zarezane tri gube. Take gube nosijo ljudje, ki jim muči dušo bol ali so pa prečuli dolge noči. Počasi je stopala dolga postava čez mostiček nad šumečim potokom. Nekaj nadsvetskega je bilo v tej postavi. Vsaj tako se je zdelo človeku.

„Dober dan, Janez! Dež bo, kaj praviš? Tako nekam kislo se drži, figavo vreme imamo to pomlad.“

„Hvaljen bodi Bog, stric Primož! Kar on naredi, vse prav stori.“

„Kod si pa hodil? Čakal sem te, da bi mi skoro podplati prirastli k nogam.“

„Zvončkov sem nabral in vijolic. Okrasil bom Mater božjo.“

„Kje pa imaš rože?“

„V žepu, da jih ne izgubim.“

„Kako je kaj s čebelami? Ali so vsi panji preživeli zimo?“

„Stric Primož, vi ste preveč posvetni. Čemu me vprašujete take malenkosti? No, ne zamerite, nisem mislil hudo. Pomrle so mi, stric. Medu jim nisem dajal, pa so umrle, revice.“

„Janez, to ni prav. Lepo je, da skrbiš za dušo, a za telo moraš tudi.“

„Kar človek seje, to bo tudi žel. In . . .“

„In jaz sem tudi nekaj bral in študiral, ko sem bil mlad, dragi moj Janez. Štiri šole sem naredil. In zgodovino sem nekoliko pregledoval. Pa so svetniki delali za svoj živež, in kralji in patriarhi, pa so bili izveličani.“

„Saj jaz tudi delam, stric.“

„Kdor ne dela, naj tudi ne jé.“

„Ne bodite hudi, stric! Ali ste prinesli v mlin? Bom že semlel do jutri popoldne. Vode je zadosti, da ni treba ubirati v bajaranju.“

„Prav tako, Janez.“ — Toda Primožu se je videlo, da bi bil začel rad drug razgovor. — „Glej, tako trpimo, Janez,“ je dejal. „Jaz trpim vse življenje, pa ne zase, za druge, za tvojega očeta trpim, Janez.“

„Znano mi je, stric.“

Janez je žalostno povetil glavo in vzdihnil.

„Truden sem, stopiva morda malo v tvojo sobo. Govoriti moram s teboj o važni stvari.“

Mlinar Janez je napolnil meh moke in nasul iznova. Potem sta šla v sobo in sedla na skrinjo.

„Ali te ni strah ponoči, Janez? Tu v samoti in v tej sobi?“

Kmetu Primožu je bilo čudno pri srcu, ko je gledal mrtvaško glavo pod razpelom in tisti črni molek, ki ga je dobil Janez od deda.

„Nič me ni strah. Strah mora biti onega, ki se ne boji Boga. Jaz pa vem, da je Bog najboljša luč in ne prižgem nikoli svetilke. Molim in mislim v temi, berem čez dan. In če pride skušnjava, jo v temi tudi lahko odpodim.“

Kmet Primož se je zasmejal.

„Ne smejte se, stric Primož!“ — Janez je vstal in mu zažugal z dolgo, lopatasto roko. Oko se mu je zaiskriilo in bil je ves razvnet. — „Povejte, kar imate in potem vun!“

„Ne jezi se, Janez! Prijatelj, ali še veš, kako sem te nekoč rešil smrti?“

Mlinar Janez je ponižno sedel in poslušal kakor skesan grešnik.

„Žeganje je bilo pri nas — osem let bo od takrat — in ti si se napil in si plesal in razgrajal in spremil dupeljske fante. Nič prida nisi bil takrat... No, saj pravim, tako je bilo. Proti jutru grem iz Vipave domov, pijan sem bil in sem pel. In na ženo sem mislil in na sinove, ki sem se z njimi kregal. Pomisli, gospodar sem bil, pa so me vrgli iz hiše in mi izbili dva zoba. Vse boš zapravil, stari, zlodej naj te vzame! so dejali. In jaz sem se pobral in sem stegnil svojo okrvavljeno roko in sem jih proklel, Janez.“

„Pravili ste mi to, stric. Ne bi bili smeli storiti tega. Kazen prepustimo Bogu! Ne sodite, da ne boste sojeni!“

„Vem, Janez, a nisem mogel drugače. Kesal sem se pozneje. In sem šel in sem začel piti, ker sem videl, da je prema že drčala po strmadini. — A kje sem ostal? Že vem. Grem, grem proti Koritom in zagledam ob poti človeka. — Bratec, vstani, vstani! Ali te je vrglo, kaj? Slab si, slab, da te ni sram, in mlad si nemara, pa ne zmoreš take vreče. Ko sem bil jaz mlad, sem ga nesel deset bokalov. — Tako mrmram sam s seboj in se ti — bil si ti — približam. Moj Bog, takoj sem se streznil. Kri... kri... in glava vsa prebita... Stečem po vodo in jo prinesem v klobuku. Močim ti glavo, prsa, zastonj! Prisluškujem na srce, še tolče. — Janez, Janez, ali slišiš, Janez? — Zastonj sem klical. Zadel sem te na ramo in nesel na dom. Rečem ti, da sem potil krvavi pot tisto jutro. In doma — tak strah! No, tvoj stari si ni delal sivih las. — Prav, ga bo vsaj pamet srečala! — Ali teta Franca in stari oče sta tarnala in te klicala. Po bergljah je prilezel iz svojega kota stari oče, ves bled ko smrt, in te tipal, in teta Franca je molila in molila.“

Poslali so po dohtarja. Dober človek je bil in izvrsten padar. Potiplje te, opere glavo in jo zaveže.

— V Ljubljano bi ga dali.

— Zakaj, gospod dohtar?

— Tako zaradi možganov. Pretresli so se in s pametjo bo šla težka.

— Nikar, nikar, gospod dohtar! Umrli bi tam! je jokala Franca.

In njena je obveljala. Če je bilo prav, ne vem.

Spravili so te z Bogom, pravzaprav so te dali samo v sveto olje za slučaj smrti, ker govoriti nisi mogel. In govoril nisi dolgo; samo topo so gledale tvoje oči in poznal nisi nikogar... Pozneje so rekli, da si zmešan. Nisi, Janez; če bi bil, jaz ne bi govoril s teboj danes velikih reči. Poslušaj me! Glej, rešil sem ti življenje — a tvoj oče, lakomnik, me hoče pognati po svetu... Glej, Janez, zato sem prišel. Zase ne bi prosil, a radi sina mi je, ki me kolne in zmerja in ki sem ga proklel, a ga vendar ljubim, ker je moj sin. Pojdi k očetu in ga pregovori, da odneha s tožbo. Janez, tega ne prenesem, da bi bil brez doma. Obesim se rajši. — Moj Bog, ti veš, da sem delal svoj živi dan. Očistiti sem hotel dom od dolga, a lezel sem vedno bolj vanj. Moj Bog, ti veš, da nisem kriv.“

In stari mož se je razjokal kot petleten otrok in ni ga bilo mogoče utolažiti.

„Ne jokajte, stric. Pojdem, pojdem in vse poskusim. Ne obupajte! Bog je dober, poplača vse že tu. Če komu prizanese, ve zakaj. Vevnico ima v svoji roki in bo očistil skedenj. Udaril bo mogočne in jih razkropil v njih ošabnosti. Ne žalujte, stric, vse bo dobro.“

„Grozno je to, Janez, ti ne veš. Kot bi udaril s cepinom po hlođu, mi je prišlo in me davi v prsih. Moj Bog, blizu groba sem že in smrt mi kleplje koso za ramo — pa pojdi z doma, Janez, z doma, kjer si preživel vse življenje! Ubijal sem se po njivah in lazih, sadil trte in sadje in čez mesec dni — ne smem misliti! Tudi pil sem in hudoben človek sem bil včasih in sinove sem proklel in jim zapretil: — Vi očeta do praga, sinovi vas čez prag!... In z ženo sem se prepiral, ali v duši mi je bilo hrepenenje po spravi in dobroti. Žalosten sem, Janez, žalosten! Ali pojdeš?“

„Pojdem, stric.“

„Toda ne smeš praviti, da sem te prosil. Ne maram tega. Pri njem ne maram beračiti. Rajši se stegnem kot pes.“

„Ne govorite tako, stric! Vse storim, kar bo mogoče. Znano vam pa je, da me oče nima rad in me gleda po strani. Bog mi odpusti, da tako govorim!“

„Z Bogom, Janez!“

Obrisal je solze z rokavom umazane, potne srajce, vrgel oprtnice čez ramo in odkorakal iz mlina.

Zunaj je nalahno pršil dež in do večera ni bilo daleč.

* * *

Janezov polbratrec Matijče je prinesel večerjo. Imel je morda deset let in je bil živ kot voda. Povsod ga je bilo dovolj. V prodajalni pri sestri, v hlevu pri hlapcu, na vrtu je kopal in sadil trte in jablane, vriskal in pel. Oče ga je pokregal zdaj-zdaj, mati ga je pa pobožala in mu spekla posebej belih hlebčkov in dajala bonbončkov.

„Dober večer, Janez! Oče je rekel, da bodi priden, če ne, jutri ne prinesem kosila.“

„Matijče, Matijče, zapomni si, kaj ti pravim: Ne govori preveč! Bog takih ljudi ne mara.“

Ali Matijče ga ni poslušal, popihal jo je proti domu.

„Matijče, slišiš?“, je vpil Janez na pragu. „Jutri pridem kósit domov. Povej materi!“

„Materi in očetu, puščavnik.“

Ni se brigal Janez za njegove besede, ker je bil navajen raznih priimkov od svojih domačih. Z nikomur se ni razumel, samo teta Franca in dekla Meta sta mu privoščili prijazen pogled in govorili z njim po človeško.

Janez je ustavil kolesa, voda je pljusnila zraven vretena v globino, zašumela in se zapenila na obrušenem kamenju in tekla dalje svojo pot. Napolnil je meh in ga postavil na polico.

„Škvarčino je, ponesem ji domov. Reva je sama, mož ji je umrl za jetiko, otrok ni. Bog pomagaj je. Blagor žalostnim, ker bodo potolaženi.“

Pogladil si je dolgo, črno brado, se pokrižal in večerjal. Izpraznil je komaj pol skledice polente, izpil malo mleka in odložil košek na polico.

Zapr je mlin in stopil v svoje svetišče. Ko je vstopil, je snel klobuk in na glavi se je pokazala velika brazgotina. Od čela do temena je segala v nepravilni črti; ostanek hudega udarca v oni usodepolni noči.

Janez je sedel na skrinjo, spletel velik šopek in ga del v roke Brezmadežni. In odprl je star molitvenik, pokleknil pred oltarček in molil dolgo. Ko se je stemnilo, je odložil knjigo in pokleknil pred razpelo in snel molek z desne križeve stranice in molil veseli del rožnega venca in potem je snel drugi molek z leve stranice in molil častitljivi del. In naposled so zarožljale težke, črne jagode srednjega molka med Janezovimi prsti; molil je žalostni del. Počasi je molil in gledal v Krista, ki je visel razpet na križu, in mrtvaška glava ga je gledala z

votlimi očmi. Vse kosti so bile Kristu razbrane in oči so bile zalite s krvjo in leva stran je bila prebodena in noge in roke so bile z žebliji pribite. In je molil Janez in se zamislil v trpljenje: ki je za nas krvavi pot potil — ki je za nas bičan bil — ki je za nas s trnjem kronan bil — ki je za nas težki križ nosil — ki je za nas križan bil. In oči so se mu porosile in težke solze so mu jele kapati na lica in polzeti po bradi. Naslonil je glavo na mizo in jokal, jokal. Ustnice so šepetale zelo staro molitev. Mati, dobra mati, ki je tako zgodaj legla pod zeleno rušo, ga je naučila, ko je bil še majhen srajčnik . . .

Ko se je zjokal, je bil utrujen in je legel na svoje trdo ležišče. A zaspati ni mogel. Spomnil se je Primoža in njegovega pripovedovanja in spomnil se je svoje mladosti. Moj Bog, da bi mogel pozabiti tisto neplodno mladost, da bi mogel potegniti zagrinjalo čez njo! A krivica preganja človeka do groba in gloje njegovo srce, naj bo tudi umita z vsemi studenci vode. In življenje se grozno maščuje.

Tako je mislil Janez na svojo mladost. Vsak misli rad na mladost, ko je bil še majhno dete in tako nedolžen kot angelčki in ga je vodila mati v cerkev in ga učila moliti. Da, Janezova mati! Zakaj je umrla tako zgodaj dobra ženica s preprosto, a globoko dušo. Varovati je znala in gojiti mlado srce. In karati je znala in kaznovati! Prišla je k hiši mačeha in je gledala grdo Janeza. Majhna je bila takrat očetova trgovina in posestvo, in veliko je spravil na kup oče v letih. Ded je gospodaril v mlinu in ni hodil mnogo domov. Z nevesto se nista razumela. In ded je bil zadovoljen v mlinu, je mizaril in gojil celo čredo kur in petelinov in na svojem je bil. Zato je bil ponosen do zadnjega. Janez mu je donášal jedil z doma in starec ga je imel rad. Ko ga je natepel oče ali okregala mačeha, je pribežal k njemu in mu potožil. In ded ga je učil, kako naj dela, da bo všeč Bogu in ljudem.

Tedaj se je zgodilo, da je zašel Janez med slabo tovarišijo in si je zastrupil dušo. Razposajen je postal in govoril kot fantje med seboj, če so pijani. Dorastel je in bil je lep in krepak, kot hrast v gošči. Postavljal se je po vasi in gostilnah, in dekleta so norela za njim.

— Oče je doma vpil in klel, še tepsti ga je hotel, a pomagalo ni nič.

„Še enkrat naj slišim, da laziš za tisto Špelino Marijano, ubijem te kot gada! Ali razumeš?“

„Oče, posestvo mi dajte, pa se oženim z Marijano in ljudem zavežem jezike!“

„Fant, ali si znorel? Šestdeset jih imam na hrbtu, pa hodim kot fant in nobenega sivega lasu ne najdeš na moji glavi. Dokler bo gibal mezinec, bom go-

spodar jaz in makari če živim sto let; za grunt jih je še zadosti. Majhni so še, pa bodo zrastli: Marček je in Lojze in Matijče.“

In je šel Janez in je pil tisto popoldne in je pil še dalje in živel razuzdano, da so ljudje kazali za njim . . .

In tisto jesen se je zgodilo, da ga je dobil kmet Primož zjutraj zgodaj pri Koritih. In nesel ga je domov, kjer je ležal dva meseca. Dolgo ni mogel govoriti in pamet se mu je vračala le polagoma.

Stregla mu je v bolezni teta Franca. Sedela je vedno ob njegovem vzglavju in molila in mu brala svete knjige in pripovedovala o svetnikih. Teta Franca je bila dobra žena — a oče, njegov lastni oče . . . oh! . . .

Tako je premišljal Janez svoje preteklo življenje. Kolikrat bi že lahko umrl. V gozdu bi se skoro podrla smreka nanj in voli bi ga povozili! In zdaj bi ga bili kmalu ubili in nič ne ve, kdo bi ga bil. Do Ključa je šel z Dupeljci in potem se je vrnil, in nekdo ga je napadel in udaril. Bogve kdo. Morda je bila božja volja? In če bi umrl!

In jokal je in se kesal. Kar v trenutku so mu prišle solze v oči, in zdravnik je trdil, da bo tako celo življenje. Pomagati bi mu ne mogli lahko. Če bi ga dali morda leto dni v bolnico! Tega pa ni pustila teta Franca . . . In mislil je in mislil tudi na Marijanico. Naenkrat mu je bilo tako hudo. Šla je in se je izgubila — in tega je kriv on.

Molil je in jokal in ko je ozdravel, je začel novo življenje.

Dva meseca potem je umrl stari oče Jernej in mu zapustil mlin in travnik in par njiv. Preselil se je vanj in samotaril, premišljal svete stvari, bral Sveto pismo in veliko molil. Neke noči se mu je zdelo, da je dobil od Boga poziv v samostan. In je šel na božjo pot in trkal na razne porte, pa ga niso marali: prestar je bil in nikakega rokodelstva ni znal.

„Bom pa doma delal pokoro.“

In zdelo se mu je, da je dobil drug poziv, naj začne ljudem pridigati pokoro in jih poučevati. In je začel pri svojem očetu. Očital mu je oderuštvo in skopost. In povsod je bičal grehe. Po hišah je hodil in voščeval novo leto in pridigal. Smejali so se mu in zbijali dovtype z njim. Pa ni zameril nikomur. Če ni mogel drugim, je pridigal otrokom. Nekaj časa so ga poslušali, potem so ga cukali za brado in suknjo in se mu smejali. — —

Tako je premišljal mlinar Janez in zaspal.

Ko se je prebudil, je bila v sobi tema kot v grobišču. Spomnil se je pogovora s kmetom Primožem.

„Moj Bog, kaj bo, če se oče ne omeči! In skoro gotovo se ne omeči. Moliti moram.“

In začel je moliti tako goreče, kot molijo trpeče duše po božjih potih. In se je zamislil in dejal: „Če treba, grem pa jaz po svetu, da se le stric Primož ne obesi!“

To je bil mlinar Janez.

* * *

Mlinar Janez je šel čez polje. Na levi in desni je bilo veselje; na mlado koruzo in zeleno deteljo in na valujoče žito so padali zlati solnčni žarki. Po drobnih trtnih peresih so lesketale rosne kaplje in nad potokom so se majale veje ponosnih bukev in nizkih gabrov. Lahne sape so zavele in po dolinici je plavala velika pomladanska radost.

A mlinar Janez je bil zamišljen in žalosten, kot bi ga trpljenje in usoda tako hudo zadela, da se sključi njegov hrbet in zarežejo v lica globoke gube. Tako je šel Janez počasi in nesel na rami meh, Škvarčevki ga je nesel, tisti, ki ji je umrl jeseni mož za jetiko in je ostala sama kot drenov štor sredi senožeti, ko zavejejo mrzli vetrovi. V tla je gledal in tuhtal, kako bo govoril očetu. Nič pametnega si ni domislil in nazadnje je snel klobuk z glave in pokazala se je dolga brazgotina in sapice so se igrale z dolgimi lasmi. In molil je Janez in mu je bilo laglje.

„Bo že Bog dal, da bom govoril, kakor je prav in kakor moram govoriti s svojim očetom.“

Tedaj je zazvonilo v vasi poldne.

Pospešil je korake, odnesel Škvarčevki meh. Zahvaljevala se mu je in mu ponujala kozarec vina.

„Ne, ne pijem, Marička. Odkar se mi je zgodila nesreča pri Blažišarju ne pijem.“

„Vem, vem, ali vendar bi spil kozarec. Letos je tako žlahtno in koristilo bi ti, saj si bled kot smrt.“

„Marička, z Bogom! Moram domov, da ne bodo hudi.“

„Tisočkrat ti Bog povrni, ker pomagaš revii! Vse mi gre navskriž, ljubi Janez. Hlapec drag, dekla tudi, in vse delajo drugi, pa tudi jedo.“

Ni je več poslušal. Skoro dirjal je domov in se ni zmenil za psa, ki je ležal poleg svinjaka in lajal nanj.

Oče in mačeha, teta, Matijče in polsestri so posebej kosili, Janez je prisedel k družini in zajemal molče repo. Ta in oni ga je dražil, on je pa bil zamišljen in je le včasih pogledal na hlapce in dekle in polbrata Lojzeta in Markca — in je bil otožen.

„Janez, kaj se držiš, kot bi te imel kdo nabosti na vile in speči na ražnju. Sveti Lovrenc je prepeval, ko so ga pekli. Ne bodi no, kot bi se najedel kislih kumar. Poglej nas, pa smo veseli pa zapojemo včasih kakšno.“

Tedaj je videl v njih očeh smeh; položil je žlico in je vstal in rekel:

„V vas ni Boga, aro ste dali hudiču in ociganil vas bo. Spokorite se in bodite kot otroci. Kajti če ne boste kot otroci, ne pojdete v nebeško kraljestvo. Poglejte, pomlad je prišla in narava je dobila lepo obleko. Kaj pa vi? Vedno še nosite stare kožuhe, črne kožuhe na duši. Pojdite k potoku in se operite!“

„Barantati znaš dobro, Janez.“

„Pridigati znaš. — Jezik se ti guglje kot kravi rep.“

Smejali so se, dekla Meta je pa imela glavno besedo in se je ujezila, ker je imela usmiljenje z Janezom, in je zapovedala mir. Toda družina je bila razposajena, Janez je pa sedel in ni izpregovoril več besede. Malo je jedel, in so se norčevali.

„Saj še ni post, Janez, prazen meh ne stoji pokoncu.“

Janez jih ni poslušal, šel je k očetu, ki je ostal sam po kosilu in pil vino in delal načrte in račune.

„Dober dan, oče! Nekaj bom govoril z vami.“

Sedel mu je nasproti in ga gledal z motnimi očmi, dolgo ga je gledal.

„No, povej! Kaj me gledaš, kot tele nova vrata.“

Solnce je kukalo v sobo in pod okni so šumeli listi košatih jablan in hrušk, ki so pravkar ocvetele.

„Oče, premalo skrbite za svojo dušo.“

„Stara pesem; če ne veš drugega, z Bogom!“

„Oče, res je to. Kaj človeku pomaga, če ves svet pridobi, na svoji duši pa škodo trpi. In vi jo trpite, oče! Ljubim vas, zato sem prišel danes, da vas prosim . . .“

„Pamet imej in brado si ostriži in lase in neha pridigati! Ali ne veš, kakšen si bil.“

„Vem, oče, grešen sem bil. Ali oče, slišal sem, da mislite pognati po svetu Primoža. Oče, ne storite tega! Furlana ste pripravili na beraško palico in Tomažka, in zdaj je prišla vrsta na Primoža.“

„Jaz — spravil na beraško palico, jaz. Sama sta se, sama. Sin, kaj blebetaš, ker ne razumeš tega. Posodil sem jima — pa čemu bi s teboj govoril — z norcem?“

„Oče, jaz nisem nor.“

„Kaj pa da si!“

Udaril je po mizi, da so se stresli kozarci, in je pogledal Janeza. A Janez se ni ustrašil, ker je bil veliko molil in sklenil, da vztraja do konca.

„Lenobo paseš v mlinu. Sin, pred svojim pragom pometaj! Jaz vem, kaj delam. Otroke imam in moram jim preskrbeti varen kot. Delam od zore do mraka in se potim, naj se tudi drugi! In sezidal sem novo hišo, lepo in prostorno, in nov hlev in

novi klet. V hlevu je pet parov konj in šest krav in pet telic in veselje je gledati moje gospodarstvo. Ali je to nastalo v enem dnevu? Že od rojstva se peham in znašam, in ti mi prideš s pridigo.“

„Nisem prišel zato, da bi se z vami prepiral, oče. Že davno sem vam prigovarjal, da ne bodite lakomni. In zdaj vas prosim, oče, ne poženite Primoža po svetu! Pomislite: ženo ima in otroke, kam naj gre! Moj Bog, na stara leta beračit?“

„Molči, ker ne veš, kaj ti pada z jezika. Pijanec ni vreden usmiljenja.“

Vstal je oče in udaril po mizi s pestjo. In je stegnil svojo roko in kar privrelo je iz njega:

„Udaril bi te, da bi doli hlenil in se ne prikazal več pred moje oči!“ . . .

Janez se je umeknil in je prosil še enkrat.

„Nič, tudi ne počakam ne, da bi denar kje dobil. Od rojstva človek dela in se peha in tolče kepe na njivi in vozi v mrazu in vročini — in zdaj naj bi ne užival sadov svojega truda? Vun, fant, vun!“

„Grem, oče, in Bog vam odpusti! Morda ne bom dolgo v mlinu. Mlad sem in lahko delam po svetu, starec ne more. Z Bogom in vedite, oče, da je težak račun in krčmar natančen.“

Šel je in se je zjokal zunaj. Oče je gledal vrata, ki so se zaprla za sinom in v duši so mu odmevale besede: Račun je težak in krčmar natančen.

Toda ni mislil dolgo nato; spil je vino, ki je ostalo v steklenici in je šel v klet. Sredi stopnic je obstal in se domislil nečesa in je zamrmral in šel točit vina.

„Ne bo kaše pihal! Mlad je še in lahko dela, starec ne more . . . Poskrbljeno je, da bo Primož delal, in mlin ne pride v druge roke. Fant, ne boš kaše pihal!“

Tisto popoldne se ga je Marko napil. Vsa družina se je temu čudila, ker ni pomnila, da bi se opil oče Marko. In bil je čemerin in ni govoril z nikomur. V spominu mu je ostal pogovor s sinom in njegove besede so mu zvenele po ušesih in bil je zamišljen. Toda proti večeru se je razveselil.

„Kar je, je. Od rojstva delam in uživati hočem sadove svojega truda. Krivice ne delam niti po božje niti po človeško; vbogaime dajem, vsa vas ve, da dajem, in vsako nedeljo hodim v cerkev po dvakrat in za maše plačujem. V Ljubljani me poznajo in v Trstu in vedo, da sem poštenjak in vsa dolina se mi odkriva. S sodniki sem pil bratovščino in z zdravniki in jezičnimi dohtarji in župan sem bil dvanajst let in sem dal ugled občini, ker sem imel nekaj pod palcem. Gruntarji so me vpoštevali, le bajtarji so se lupili od jeze, ker me niso mogli prekotaliti s stola, in stare babe so brusile jezike.“

Zgodilo se je tedaj, da je pogledal oče Marko na gnojišče. Kavsale so se tam kure in petelin je zagrabil glisto in tekel z njo v kljunu po dvorišču. In jo je požrl.

Oče Marko se je zasmel in je izginil v prodajalno.

„Prav je imel petelin. Čemu bi živela glista!“

In se je zasmel iznova. Tedaj je stopal v vas kmet Primož s koso na rami. Upognjen je imel hrbet in je gledal v tla. Žalost je bila v duši in solze v očeh.

Oče Marko ga je videl in je v trenutku pozabil na petelina in mislil na kmeta Primoža.

* * *

Janez se je vračal v mlin, glavo upognjeno, pogled v tla, misli žalostne, brez upanja. Nad vso naravo je pa plavala pomladna sreča in zelenje je dehtelo iz lesa in s travnikov in po pašnikih so bingljali zvonci in pastirji so vriskali in peli. Tam nad gričkom je krožila postovka in prežala na plen. V hrastju se je oglasila kukavica in je zakukala. Petkrat je zapela in kmet Primož jo je čul. V Lokah je kosil prvo deteljo in ravno brusil koso, ko je zakukala.

„Bes te plentaj, je dobrega srca. Še pet let bi živel, kakor pravijo. No, saj je res že davno zapela. In takrat sem štel in je nakukala deset. Modra si, jaz bi živel deset let in Jeronček in Štefan, ki smo te slišali.“

Tako je govoril sam s seboj in se smejal. Klobuk se mu je nagnil na stran in na gladko obritem licu so se čudno kremžile velike gube.

Mlinar Janez je prišel tisti trenotek mimo in se je začudil. — Primož se je smejal. — Špičasta brada se je podaljšala, lica so se razširila, tista suha, rjava lica, in oči so izražale razposajenost. Koščena in dolga je bila postava in v umazanih, od ilovnate zemlje porjavelih, visokih škornjih je bila videti še daljša.

„Dobro srečo in hvaljen bodi Jezus, stric! Kaj se tako smejite?“

„Bog daj, Janez, Bog daj! Dobre volje sem, prav dobre volje, kot bi se napil Blažisarjevega pikolita. Veš, meni ga je dal večkrat možiček, ker sva se razumela. Dober človek je bil, malo takih. Za pijačo je rad dajal in suknjene je rad pravil, da smo se vsi za trebuhe držali.“

„Preveč ste veseli. Po solncu rado dežuje.“

„In narobe, Janez. Ali naj vedno mevžarim, primojdunaj. Danes sem ga pošteno ruknil opoldne. Dva litra sem pocedil še iz bečka, zato sem korajžen. Ko sem bil mlad, to sem jih rezal. Vse me je poznalo, no, saj me še zdaj. Deset bokalov sem

ga nesel, saj pravim, in vsakega junaka sem pomandral in vrgel v vrečo.“

Janez je sedel v senco pod hruško. Rad bi mu povedal, pa mu ni hotela beseda iz ust.

„Janez, ti si preveč kisel. Odkar delaš pokoro, se še nisi zasmel. Pravijo, da kdor se od srca ne smeje, nima čiste vesti. A tebi nima kaj težiti vesti; moliš in se postiš kot svetnik in si pust kot drva.“

„Na tuje bi šel, morda bi bilo drugače. Bolj zadovoljen bi bil nemara.“

Govoril je to namenoma, a kmet Primož se ni menil za svoj dolg in boben, ki mu je imel zapeti pred vratmi.

„V tujino! Pojdi, pojdi, pa nikar ne zlobudraj, Janez, saj nisi baba. Lahko bi se ti zgodilo na tujem kot tistemu, ki je sedel v blato in se vanj pogreznil. In zadovoljen bi ne bil.“

Prenehal je z delom in se naslonil na koso in njegove misli niso bile več vesele.

„Nemara si bil doma, Janez? Ali si bil pri starem?“

Janez se je zdrznil. Pred par minutami se je še smejal Primož, zdaj je pa bilo njegovo lice tako resno in gube so stale ohlapno na njem.

„Povej, povej! Nič, kaj ne? Lakomnik je lačen do smrti.“

„Res je, stric, nič.“

In zjokal se je Janez. Primož je telebnil koso vstran in sedel na sredo lehe in podprl glavo ob dlan desne roke.

„Naj gre vse! Saj ne rečem, nepridiprav sem bil v mladosti, ali vendar sem živel kot žive pošteni ljudje vobče, če še ne boljše. Od mlada sem delal in nisem prislužil, da bi nesel v ščepcu. Kot bi me vrag zaznamoval; dolg sem dobil in dolg je raste. Prišla je trtna uš in je bilo treba izkopati stare trte in nasaditi nove brajde in oplesti in postaviti nove latnike. Denarja nič, pojdi na posodo! In je prišla suša in ni bilo turščice, da bi jo nesel enkrat v malin. Pojdi ponjo in plačaj in se zadolži! In krava ti crkne s teletom! Hčere odpravi od hiše in jim daj dote! Vedno jemlji, a nikjer ne dobiš. Gozd izsesaš, trta ti ne obrodi vsako leto. In tvojemu staremu plačaj obresti po deset. Moj Bog, po deset sem plačeval . . . Povej mi, človek božji, ki ne poznaš sveta in živiš v samoti in moliš vedno k Bogu, ali bo kdaj boljše na svetu? . . .“

Janez ga je pogledal, kot bi ne razumel dobro njegovega vprašanja, potem je pogladil brado in stegnil roko.

„Stric Primož, hudo ste se razvneli in težko vprašanje ste mi zastavili. Glejte, meni se tako zdi, da je svet velik oltar, hiša božja. In ko bo ta hiša res hiša molitve, bo tudi lepše na svetu.“

„Lepo si to povedal. A ta hiša je jama razbojnikov in tatov. Janez, jaz tudi postanem tat in razbojnik. Prijetno mi bo, lumpom se najboljše godi. Veš, bel kruh bolj diši, kot turščičen, ki ga ješ vsak dan.“

Primož je pogledal po strmini in zagledal velik hrast, ki je metal senco daleč naokrog.

„Primojdunaj da bi bilo lepo viseti na onih vejah tam gori!“

„Stric, ne govorite tako!“

In je šel k starcu in ga je miril.

„Pogosto mi pride, da bi šel. Žalosten sem zadnji čas, le včasih pride veselje prejšnjih dni. In prej si me videl, da sem se smejal kukavici, ker je zapela, petkrat je zapela. Ko sem jo prvič čul, je pa zapela desetkrat. Pomisli, deset let bi še živel. Ali ni to lepo, Janez? Ah, življenje je tako prijetno! Pa pojdi z doma in berači ali si pa zadrigni vrv za vrat! Moj Bog —“

In privrele so Primožu debele solze po licu. Tolažil ga je Janez, ga gladil po glavi in jokal sam.

„Človek sadi in sadi, pa daj drugim in umri!“

„Stric, stric, veste, jaz pojdem po svetu in vam pustim mlin in travnik in tisti dve njivi.“

Pogledal ga je Primož in ustavile so se mu za hip solze.

„Revček, ali ne veš, da ne smeš napraviti z mlinom, kar bi ti hotel. Oče ukaže, ti storiš.“

„Pa bi šli stanovat k meni, saj je dovolj prostora. Pod streho je še velika soba. Izčistil bi jo, pa bi —“

„Nič ne bi, Janez, ker tvoj oče preži name, odkar sva se zavedla, da živiva. In jaz ne maram, ne maram.“

Jokal je znova.

„Šestdeset let imeti svoj dom in naenkrat, starec, pojdi! In mislil sem vedno, da bom nosil butaro do smrti in da ohranim dom otrokom. Pa me bodo kleli. Res, slab človek sem bil včasih, a vendar tega nisem zaslužil.“

„Stric, morda bi vam dal kdo drugi.“

„Saj nimajo. In ne dado. Gospod v župnišču bi dal, pa nima, ker je razdal, kar je imel.“

„Kaj bo, stric, kaj bo?“

„Smrt, kadar pride! Pusti me, Janez! Pojdi v mlin in moli!“

Janez je stopal počasi, Primož se je dvignil in legel pod hruško. Mislil je in solze so mu igrale v očeh.

In v naravi je bilo tako lepo. Kosi so žgoleli ob potoku in zelenje je dehtelo od vseh strani, s pašnikov se je čulo bingljanje zvoncev in vrskanje pastirjev. Dekle je šlo čez polje, neslo v jerbasu južino in pelo. Še čisto majhno je bilo dekle in

nežno in greha ni bilo v njeni duši. Pesem je privrela na dan v tisti naravi, kjer pripeka gorko solnce. Pesem je šla čez polje do gričkov in vasi, ki je ležala kot pričarana v kotu, med samim zelenim drevjem, in v ozadju se je nalahno dvigal Nanos, star že in siv, ves plešast.

Kukavica je zakukala in kmet Primož je šel znova kosit deteljo.

Ko se je zvečer vračal mimo Markove hiše, sklonjen in ves žalosten, se je zgodilo, da je petelin požrl glisto.

* * *

Mlinar Janez je molil in se postil in ni govoril z nikomur. Mislil je samo na očeta in na Primoža. Kako bi pregovoril starega grešnika in kako bi pomagal zatiranemu! V duši je slutil, da je Primoževa usoda v zvezi z njegovo. Cel teden je premišljeval in molil, bral Sveto pismo in pel psalme.

V nedeljo se je napravil na pot. Oblekel je črno obleko, obul težke škornje in poveznil na glavo širokokrajnen klobuk. Po litanijah se je napotil po vasi in je pridigal.

„Ljudje božji, kdor ima ušesa, naj poslušaj! Nesreča preti ugonobiti življenje in podreti dom in zapoditi po svetu reveža. Za nove zvonove ste zložili in cerkev ste sezidali in župnišče. Gospod se vas spomni ob uri trepeta. A naberete si lahko novih zakladov. Slišali ste, da je nebeško kraljestvo podobno zakladu, ki je skrit v njivi; najde ga človek in skrrije in od veselja nad njim gre in proda vse, kar ima in kupi tisto njivo. A vam ni treba prodajati, imate, in če daste, boste srečni. Trkam na vaša srca in prosim usmiljenja.“

„Za koga prosiš, Janez?“

„Za Primoža. Upnik se je vzdignil zoper njega, palico je zavihtel, da bi ga udaril.“

„Pojdi z Bogom! Sami smo berači, nikar ne šemi! Če si ti bebast, mi nismo.“

In je šel dalje in je trkal, pa so se mu smejali in otroci so ga dražili.

Tedaj je zavil v župnišče. Počasi in boječe je stopil pred župnika. Star je bil in nad dvajset let je služil v fari in vsi so ga ljubili.

„Kaj pa, Janez?“

„Prošnjo imam, gospod.“

Prav tik njega je stopil župnik, ker je bil nepogluh.

„Primoža mislijo spoditi po svetu, prodati mu mislijo vse, tudi bajto.“

„Kdo pa? Tvojemu očetu je veliko dolžan.“

„Da, da, gospod. Pa sem rekel: k vam bi šel in vam povedal, kako in kaj, gotovo bi vedeli svetovati.“

„Kaj bi rad naredil?“

„Očeta ne morem pregovoriti in denarja ni dobiti za Primoža. Po vsej vasi sem hodil in so se mi smejali.“

Zjokal se je in si je brisal solze z rokavom.

„Ne jokaj, Janez! Pomagal bi Primožu, pa sem star in vse sem razdal. Pred grobom sem in hrbet imam pripognjen kot gaber deblo. K tvojemu očetu pojdem. Le brez skrbi bodi, Janez! Primož bi moral tudi iti. Pojdi in mu reci! Najbrže že spet pije pri Starešinki.“

Šel je Janez potolažen in je dobil Primoža in ga spravil k župniku. Oblekel je stavec sukno in stopal počasi. In Primož je šel za njim upognjen in žalosten. Janez je sedel pod oreh in čakal.

In čez dobro uro sta se vrnila in stari gospod je bil otožen in kmetu Primožu je bilo, kot bi ga bil udaril z batom po glavi.

„Janez, pojdi in ne jokaj! On, ki lajša rano, ve, zakaj se to godi.“

In so šli vsak na svoj dom.

Janez pa se je bal velike nesreče. In je prišla.

* * *

Tisto jutro je mlinar Janez zgodaj vstal. Pomolil je in stopil pred mlin. In ko je pogledal po dolini, mu je obstalo oko tam nad Lokami. Hrast je dvigal svoje veje visoko kvišku in veter jih je pregibal. In na veji je viselo nekaj dolgega in suhega. Misel je šinila Janezu v glavo in je stekel po poti.

Dolgočasno in pusto jutro je bilo. Sive megle so se vlačile po nebu in neprijeten veter je pihal.

Kot burja je dirjal Janez in brada je plapolala. In ko je prihitel pod hrast in zagledal kmeta Primoža na veji, obraz črn in zabuhel, in roke, tiste mišičaste, lopataste roke ob bokih, in noge, dolge in suhe, ga je prevzel za hip strah. Zavel je veter in zamajalo se je truplo na vrvi. In izpod neba so se vsule goste kaplje. Odrezal je Janez vrv in naložil težko truplo in bežal, bežal v vas. Srce mu je burno bilo in v glavi mu je bilo tako čudno.

„Naravnost njemu ga nesem, ki je kriv, naravnost njemu! — Obesil se je, ah, ti moj Bog! Njemu ga nesem, da bo videl, kaj je naredil, njemu, njemu!“

Padale so kaplje, težke in debele in curljalo je od Primoža, kot bi lilo iz škafa. A Janez ni čutil ne dežja, ne teže na svojem hrbtu.

PRIZOR IZ POULIČNEGA BOJA V MILANU 1848.

Nad vso božjo naravo je vladala grozna puščoba. Globoko so se klanjale veje sadnega drevja in od ponosnih trt je teklo v curkih. Žalostne so ležale brajde in plante in pod latniki so se vlačili ostudni močeradi. Zagrmelo je nad gozdom in odmev se je čul čez vso dolino, kot bi se posulo kamenje z Nanosa na Gradišče. Križali so se bliski v zraku in nad Krasom je vladala tema. Potok je v trenutku narastel in valil s seboj hlode in kamenje. Drčalo je in bobnelo in treslo se je drevje ob bregovih.

Janez je pridirjal pod kolnico. Oče je bil tam, in komisija, ki je prišla licitirat, in nekaj kmetov. Padlo je breme pred Marka in vsi so se začudili. In sin je stegnil svojo desnico in iz ust so mu prišle hripave besede:

„Vi, vi ste ga! Vrv ste mu dali, trebuh ste mu razparali in ovili s črevesi njegov vrat in ga zadavili, srce ste mu izrezali in ga požrli. Meso ste razsekali in jedli in pili kri... Tu, tu ga imate. Snejte ga, snejte!... Vi, vi, pokora, pokora!... Jaz, jaz sem ga tudi, mlina mu nisem dal, pa se je... obesil.“

Sedel je na zemljo in se razjokal. Dva sta ga prijela in ga hotela odpeljati v hišo. Tedaj se je dvignil pokoncu in govoril, kot bi bruhal iz sebe.

„Vi, razbojniki, tatovi, lumpje! Kaj stojite tu?... Haha... On je mene nesel in jaz sem ga nesel... haha... Otroci, delajte pokoro, oblecite črne kožuhe in natresite sâj na glave!... Če ne, boste kot paglavci, boste vsi pocrkali... Trnje še ni obrodilo jabolk... Vi, vi ste trnje in boste vrženi v ogenj...“

Plamtele so mu oči in mahal je z rokami.

„Oče, vi, vi ste ga, vi ste krivi!“ ...

Zakadil se je v očeta in ga sunil na tla in je hlastil nanj in ga suval v obraz in prsa in ga davil.

Komaj so mu ga iztrgali. Krvave so bile njegove roke in ko jih je videl, se je razjokal.

„Udaril sem ga, očeta sem udaril... kri... kri... Očeta, svojega očeta.“

Peljali so ga v hišo. In prihiteli so ljudje iz vse vasi, čeprav je bil dež, in so gledali Primoža. Tudi žena je prišla in sinovi. In joka je bilo in križanja in molitve. Vzdignili so ga in nesli domov.

„Gospodje, licitacije ne bo.“

Lezel je Marko v hišo in od strahu je bil onemogel in je legel.

Teta Franca in otroci in žena so jokali. Teta se je postarala tiste dni za pet let. Zožile so se njene prsi, hrbet se je upognil, lica so se nagubancila kot starki, ki doživi devetdeset let, šilasta brada se je znatno zdaljšala, lasje so osiveli in v očeh je bila večja strogost kot kdaj v življenju.

„Jejhata, jejhata, ti moj Bog, kaj doživim starka!“

Cele dneve in noči je preštevala jagode na molku in sedela pri Markovi postelji.

„Ti moj Bog, Janeza so odpeljali v Ljubljano in morda se ne vrne več. No, je že zaslužil, ker je naredil veliko greha. Bog pomagaj in sveta Frančiška!“

A Janez se ni vrnil, umrl je v norišnici.

Marko je ozdravel in ni pognal Primoževih po svetu. Pretresla ga je Primoževa smrt in Janezova nesreča. Odslej je živel življenje samotarja v mlinu in prepustil grunt in trgovino sinu Markcu. Drugačen je bil zdaj — in njegovo življenje je bila pokora.

Cipresa.

Zložil Anton Medved.

Sneg je padel na gomile,
v živih iskrah se blesti.
Kite rož so posehnile,
le cipresa zeleni.

Na človeškem zadnem domu
spomenik edin zelen,
zasajena kdaj in komu,
ne pove napis noben.

Veter duje in otresa
ivje biserno na njej:
Kdo pod tabo spi, cipresa,
ali srečen je, povej?

In cipresa glavo resno
klanja vetru sem in tje,
zdaj na levo, zdaj na desno,
odgovarja da in ne...

